

תפקידיה וכוחה של התקשורת בדמוקרטיה- נושא חובה

(לכלל הלומדים למועדים קיץ תשע"ה-חורף תשע"ו)

במסמך זה אין פירוט והתייחסות למטרות ההוראה ומושגי היסוד של נושאי אשכול תקשורת

תוכן העניינים

1. מטרות הוראה- נושאי החובה
2. מושגים מרכזיים- נושאי החובה
3. עיקרי התוכן להוראה- נושאי החובה
4. הצעות לעיבודים דידקטיים והעשרה המתייחסות לנושאי הליבה ולנושאי האשכול

1. מטרות הוראה

- התלמידים יבינו מהי תקשורת המונים ומהם מאפייניה
- התלמידים יבינו מהם תפקידיה של התקשורת
- התלמידים יבינו את מקורות כוחה ועוצמתה של התקשורת במדינה דמוקרטית

2. מושגים מרכזיים

תקשורת המונים ומאפייניה, תפקידי אמצעי התקשורת במדינה דמוקרטית: דיווח עבדתי, פרשנות, פיקוח וביקורת על השלטון, מתן במה, העברת מידע ותיווך בין אזרחים, תעמולת בחירות. כוחם ועוצמתם של אמצעי התקשורת: קביעת סדר יום, הבניית המציאות, עיצוב דעת קהל.

3. עיקרי התוכן להוראה

א. תקשורת המונים ומאפייניה

תקשורת היא תהליך חברתי של חילופי מידע בין בני אדם, תוך כדי שימוש במערכות סמלים וסימנים מוסכמים. **תקשורת המונים** מעבירה מסרים ומידע באמצעים טכנולוגיים על מנת להגיע לקהל רחב ואנונימי של אנשים בזמן קצר מאד ובאופן פומבי. **ערוצי התקשורת העיקריים הם:** עיתונות, רדיו, טלוויזיה, רשת האינטרנט.

רקע – מקורות המידע של התקשורת:

התקשורת שואבת את המידע שהיא מפרסמת ממקורות מסוגים רבים: רשמיים ולא רשמיים, מוסמכים ולא מוסמכים, קבועים ומזדמנים, בע"פ וכתובים. מקורות אלה מגיעים בדרכים שונות:

- **הציבור:** אנשים המפרסמים או מוסרים מידע.
- **אירועים:** עצרות, הפגנות, שביתות, טכסים, אירועים חריגים.
- **ארגונים:** ארגוני מגזר שלישי וארגוני החברה האזרחית.
- **המערכת השלטונית:** אחד ממקורות המידע של התקשורת היא המערכת השלטונית. השלטון מוסר לתקשורת מידע על עמדות השלטון ומדיניותו בתחומים השונים. מסירת המידע נעשית בשתי דרכים:
 - **הדרך הרשמית -** מנגנונים: מנגנוני דוברות ויחסי ציבור מותנים שירותים לעיתונות ומספקים לעיתונות ולייתר אמצעי התקשורת חומרים כתובים, מארגנים מסיבות עיתונאים וראיונות עם אישים במערכת השלטונית.
 - **הדרך הלא רשמית -** הדלפות: הממסד הפוליטי עושה שימוש בהדלפות מטעמים שונים, הן מטעמים של טובת הציבור והן מטעמים אינטרסנטים פוליטיים על מנת לקדם אינטרסים פוליטיים של המדליף.

מגוון מקורות המידע השונים מהם שואבת התקשורת את המידע שברשותה תורמים להיותה תקשורת חופשית ובלתי תלויה בשלטון.

ב. תפקידי אמצעי התקשורת במדינה דמוקרטית

התקשורת במדינה דמוקרטית היא גוף עצמאי אך יחד עם זאת ישנה רגולציה על כלי התקשורת, חלים עליהם כללי אתיקה. לתקשורת מספר תפקידים מרכזיים במדינה דמוקרטית, ביניהם:

- **דיווח עובדתי** - סיקור של אירועים והתרחשויות והפצת מידע חיוני ובעל ערך לאזרחי המדינה בתחומים שונים.
- **פרשנות** – התקשורת אינה מסתפקת לרוב בדיווח עובדתי אלא מספקת גם הסברים סביב המידע הנמסר, תחזיות עתידיות והערות אודות משמעותם של האירועים.
- **פיקוח וביקורת על השלטון** – תקשורת ההמונים נחשבת לאחד ממנגנוני הפיקוח והביקורת הבלתי-פורמליים החזקים והמשמעותיים. במסגרת זו, התקשורת מבצעת עבודת תחקיר אשר מביאה לחשיפת מידע אודות התנהלות השלטון וגופים שונים או מדגישה נושאים שהציבור אינו חשוף להם, ובכך מאפשרת לאזרחים לקבל מידע אודות פעילות השלטון ולפקח על מהלכיו. בנוסף, התקשורת מהווה במה בה ניתן למתוח ביקורת על התנהלותם של נבחר ציבור ושל גופים ציבוריים.
- **מתן במה** – כלי התקשורת השונים מאפשרים הצגת דעות מגוונות בתחומי חיים שונים, בין השאר במסגרת כתיבת טורים אישיים (פובליציסטיקה), "מכתבים למערכת" של קוראים, ראיונות, בלוגים ואף תגובות (טוקבקים) באתרי חדשות שונים.
- **העברת מידע ותיווך בין השלטון לאזרחים** – התקשורת מאפשרת לשלטון להציג את מדיניותו ולשכנע את הציבור בנכונותה של מדיניות זו. מן העבר השני התקשורת מעניקה במה לאזרחים, לקבוצות אינטרס ולגורמים באופוזיציה לבטא ביקורת על השלטון, להציג חלופות למדיניות השלטון, ולנסות להשיג תמיכה במדיניות זו. הפוליטיקאים עושים שימוש בתקשורת הן כמקור מידע חיוני (לנעשה הן בארץ והן בעולם) והן ככלי עזר להעברת מסריהם ולחשיפה ציבורית. באמצעות מעקב אחר דיווחי התקשורת הם למדים מה הציבור חושב וכן לומדים על מהלכיהם של יריביהם.
- **תעמולת בחירות** - בתקופת בחירות משמשת התקשורת אמצעי למפלגות המתמודדות להעביר לציבור מסרים ורעיונות.

ג. כוחם ועוצמתם של אמצעי התקשורת

אמצעי התקשורת ממלאים תפקידים שונים ומשמעותיים והם נחשבים לבעלי כוח רב מאוד במדינה דמוקרטית, וזאת ממספר סיבות:

- **התקשורת קובעת סדר היום הציבורי** - אמצעי התקשורת קובעים את הנושאים השונים שיגיעו לידיעת הציבור וכן את סוג המידע ואופיו, ולכן יש להם השפעה רבה על הסוגיות שיעסיקו את האזרחים.

- **התקשורת מבנה מציאות ומעצבת דעת קהל** – התקשורת עוסקת בדיווח ושיקוף המציאות ובפרשנות של אירחים שונים. עורכי עיתונים, כתבים ופרשנים בוחרים את הדרך שבה יסקרו אירחים שונים. הבחירות הן רבות ומגוונות: מה להבליט ומה להצניע, מה היקף הסיפור, מהי כותרת ראשית ומהי כותרת המשנה, מה יפתח את מהדורת החדשות ומה יופיע בתחתית הדף הראשי או בעמוד האחרון וכו'. כך במידה רבה משפיעה התקשורת על תפיסת המציאות שלם כצרכני התקשורת ועל עמדותיהם של מקבלי ההחלטות. בתקופת בחירות התקשורת קובעת, במידה מסוימת, מה יהיו הנושאים במערכות הבחירות (סדר יום חברתי או בטחוני, למשל) ועשויה בכך להשפיע על תוצאות הבחירות.

מכאן שלאמצעי התקשורת השפעה רבה מאוד על האזרחים ועל השלטון, והם נחשבים לבעלי עוצמה רבה במדינה דמוקרטית.

על מנת **לצרוך את אמצעי התקשורת באופן מודע ומושכל**, יש להיות מודעים לכך שכל אמצעי תקשורת מונעת על ידי אינטרסים ואידיאולוגיות שונים, נתון למגבלות שונות ופועל בדרכים מגוונות. חשוב לזכור שהתקשורת מציגה לעיתים תמונה שאינה משקפת בצורה מהימנה את המציאות בשל רצונה להשפיע על עיצוב דעת הקהל, ופעמים רבות היא קובעת את סדר היום הציבורי על ידי העלאת נושאים שיש לה אינטרס בקידומם. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בבחירות הנושאים אלא גם באופן הצגתם – הן בתוכן והן במעטפת התקשורתית (צילום, בחירת מחאיינים, עיצוב גרפי וכו').

למורה: מומלץ ללוות את הפרק בדוגמאות אקטואליות מהתקשורת הישראלית אשר ידגימו את הסוגיות השונות לעיל.

ג. הצעות לעיבודים דידקטיים ולהעשרה המתייחסות לנושאי החובה ולנושאי האשכול

ההצעות המובאות כאן מתייחסות לנושאי החובה (לכלל התלמידים) ולנושאי האשכול (לבחירה) – השלבים זה בזה. הצעות אלו אינן מחייבות ואינן עומדות כעיקר תוכן בפני עצמן.

א. פעילויות לכיתה

- [לקרוא בין השורות](#) סרטון קצר מתאים כפתיחה ומציג סוגיות שונות בנושא תקשורת ודמוקרטיה על קצה המזלג.
- [מצגת מובילת שיעור: תפקידי התקשורת במדינה דמוקרטית \(פרזנטציה בריבוע\)](#)
- [משימת הערכה חלופית: תקשורת מדווחת ותקשורת מעורבת](#)
- [האם צריך לבטל את עבירת הסוביו דיצה](#) כתבה המתאימה לדין עמדה.
- האינטרנט – מרחב תקשורת חדש [עיתונאות אזרחית](#) [עיתונאות אזרחית 2](#)
- סרטון הרצאה של אילנה דיין בכנסת על הקשר בין תקשורת, פוליטיקה וממשל:
 - [חלק א](#) [חלק ב](#) [חלק ג](#)
- **תיאור וניתוח הבעלויות על כלי התקשורת בישראל** מתוך רכז המחקר והמידע של הכנסת מתאים כמצע ליצירת מטלת ביצוע של נייר עמדה.
- [מפת הבעלויות על התקשורת – העין השביעית](#)
- [מצפן להערכת כלי תקשורת:](#)
-

פעילות בנושא: האזרח כצרכן ביקורתי של אמצעי התקשורת

לפניכם אוסף שאלות לדין המעודדות הסתכלות ביקורתית על כלי התקשורת השונים.

לאחר ההקדמה במליאה, מומלץ לחלק את הכיתה לקבוצות, לתת לכל קבוצה לבחון כלי תקשורת מסויים בעזרת מספר כתבות/ידיעות מאותו הכלי ולהתייחס לשאלות המופיעות להלן:

כאשר עיתונות מדווחת אודות אירועים – עלינו לבדוק האם היא אובייקטיבית. שמירת האובייקטיביות של העיתונאי נעשית תוך שמירה על ארבעה עקרונות:

- **עובדתיות** – סיקור האירוע ללא קשר לאירועים אחרים
- **ניטרליות** – שמירה על מילים שלא מעוררות רגשות
- **איזון והוגנות** – לתת במה לכל הצדדים המעורבים בסיפור ולהציגם באופן מכובד

נקודות למחשבה ושאלות לדיון בכלי התקשורת השונים:

- האם כלי התקשורת מנסים **לקדם אידאולוגיה**, תפיסת עולם ואג'נדה מסוימת? אם התשובה לשאלה חיובית, האם כלי התקשורת מפרסם או מעלים עובדה זאת?
- האם ניתן מקום **למגוון של דעות**, והיבטים שונים על המשאים המסוקרים?
- מי הם ה**בעלים** העומדים מאחורי כלי התקשורת- האם הוא אדם פרטי, רשות ציבורית, חברה עסקית או גוף פוליטי? מה ידוע לנו על השקפותיו הפוליטיות של גוף זה?
- האם יש ה**בחנה** בחרה בין ידיעות, כתבות לבין מאמרי דעה לבין קטעי רכילות?
- מה היחס בין **שימוש בכותרות** בולטות וצבעוניות ובצילומים לבין שימוש במלל? האם מדובר בספין תקשורתי?
- (ספין, בדרך כלל פעולה יזומה על-ידי גורם בעל אינטרס, שמנסה לתמן את התקשורת לעסוק בנושא אחד ולא בנושא אחר).
- **בחירת הנושאים**, המילים, זווית הצילום, מחוות גופניות יכולות להעיד לא אחת על נטיית ליבו המודעת או הבלתי מודעת של העיתונאי. (יחד עם זאת, השאיפה לאובייקטיביות ולניטרליות הינה סגולה מקצועית הכרחית של עורך החדשות).
- עלינו לשאול את עצמנו האם קיבלנו **מידע אמין** בעל ערך חדשותי רב, האם המידע שקיבלנו טופל באופן מאוזן ותוך התחשבות **במגוון דעותיהם** של ברי סמכא והאם כאזרחים יצאנו **מושכלים** יותר בסופה של המהדורה/ הדיווח.
- חשוב לשים לב שתופעה של טשטוש גבולות בין תוכן חדשותי לבין תוכן בידורי ופרסומי מביאה לפגיעה באמינותה של העיתונות וביכולתה להגן על אינטרסים ציבוריים. כמו למשל עיתונאים שמעבר לעיסוקם העיתונאי, עוסקים גם בבידור, בפרסום, ביחסי ציבור ודוברות.
- חשוב להדגיש לתלמידים שעלינו כאזרחים לפתח חוש ביקורתי ומודעות להבדלים המהותיים בין תוכן בידורי ובין תוכן חדשותי שהינו בעל ערך לחייהם החברתיים והפוליטיים.

ב. להרחבה נוספת

- [עיתונות עיתונאים ומה שביניהם- העין השביעית](#)
- [תיק תקשורת- פרקי התוכנית בנושאים שונים](#)
- [בשער – סדרת מאמרים בנושא תקשורת](#)
- [איך נולד מעריב מתוך ידיעות אחוזות – מתוך "הכל אנשים" עם מודי בראון](#)
- [תיאור וניתוח הבעלויות על כלי התקשורת בישראל – מרכז המידע והמחקר של הכנסת](#)
- [מחקרי מכן חיים הרצוג לתקשורת חברה ופוליטיקה - אוניברסיטת תל אביב](#)
- [התקשורת כרשות רביעית – נקודת מבט נוספת- חית רז – מדריכה לאזרחות](#)
- [דף למורה המרכז את חקיקה המתייחסת לעצמאות ואי תלות התקשורת](#)